

פרשת מקץ: כמה נרות יש להדליק בחנוכה

פתיחה

פרשת השבוע מקץ מכוונת תמיד לחג החנוכה. למרות שלמעשה ארועי חנוכה התרחשו כמה עשרות שנים לפני תקופת התנאים, בכל זאת הלכות חנוכה והמאורעות, בניגוד לשאר החגים, אינן מזכרות במשנה, אלא מזכרות במספר דפים בתוך מסכת שבת ובדרך אגב להלכות אחרות. דנו המפרשים בשאלה, מדוע כך:

א. הסבר ראשון, המבוסס על דברי הרמב"ן שראינו בעבר (חנוכה שנה א') מופיע בדברי ספר **טעמי המנהגים** (אות תתמז). לדעת הרמב"ן, מהפסוק 'לא יסור שבט מיהודה' למדים שאסור שיהיה מלך משבט אחר למעט יהודה. משום כך, רבי יהודה שהיה נשיא וערך את המשנה (והיה משבט יהודה), לא אהב את העובדה שהחשמונאים לקחו את המלכות ולכן ולא הכניס עניני חנוכה למשנה¹.

ב. **הרב ראובן מרגליות** (יסוד המשנה ועריכתה) צעד לכיוון שונה וכתב, שכיוון שדורו של רבי יהודה הנשיא היה סמוך למרידות היהודים, הייתה הקפדה מצד מלכות רומא שלא תהיה שוב התעוררות לאומית, לכן לא יכול היה רבי יהודה להכניס עניינים אלו במשנה. אמנם כפי שכתב הרב אבינר, יש להעיר שבתקופה זו יחסי היהודים והרומים היו טובים:

"באותה תקופה היו דווקא יחסים טובים עם הרומאים, היו לרבי יהודה הנשיא יחסים טובים עם אנטונינוס שהיה אדם טוב, והיו קוראים לו אנטונינוס פיוס, כלומר אנטונינוס החסיד. כמו כן קשה לומר שמסיבה זו לא כתב רבי הלכות, כיוון שהיו דברים נוספים רבים (במשנה) שהיו יכולים לעצבן את הרומאים".

לרגל חג החנוכה, נעסוק השבוע בשאלה כמה נרות יש להדליק בכל יום. נראה את מחלוקת הראשונים שהתעוררה בעקבות דברי הגמרא במסכת שבת, נעמוד על השאלה כיצד יש להדר במצווה זו והאם אכן ניתן לברך על ההידור. כמו כן נעניין בשאלה, באיזה שמן מותר להדליק, והאם יש עדיפות בשמן זית.

דברי הגמרא

כמה נרות יש להדליק בחנוכה כל יום? הגמרא במסכת שבת (כא ע"ב) דנה בסוגייה זו וכותבת, שיש לחלק את הדיון במצווה זו לשלוש דרגות: א. יציאת ידי חובה. ב. מהדרין. ג. מהדרין מן המהדרין:

א. **יציאת ידי חובה**: לכל השיטות, מספיק להדליק נר אחד בכל יום כדי לצאת ידי חובה. ב. **מהדרין**: כמו כן, אין מחלוקת שאם כל אחד מבני הבית מדליק נר אחד כל יום, יש בכך הידור (כי ככל הנראה כך מתפרסם הנס יותר). ג. **מהדרין מן המהדרין**: בדרגה השלישית נחלקו בית שמאי ובית הלל, כיצד מקיימים את המצווה המהדרין מהמהדרין:

לדעת בית שמאי הרוצה להדר מהמהדרין, מדליק ביום הראשון שמונה נרות, ומעתה והלאה כל יום הוא מוריד נר עד שביום האחרון מדליק נר אחד. בטעם שיטתם מביאה הגמרא שני נימוקים: הראשון, הדלקת הנרות קשורה להקרבת הפרים בחג הסוכות, שם כל יום מורידים ממספר הפרים. טעם שני, מדליקים נרות כנגד הימים שנשארו לחג החנוכה.

לדעת בית הלל לעומת זאת, הרוצה להדר מהמהדרין מדליק ביום הראשון נר אחד, וכל יום שעובר מדליק נר נוסף, עד שביום השמיני מדליק שמונה נרות. גם בטעם שיטתם מביאה הגמרא שני נימוקים: הראשון, מעלים בקודש ולא מורידים, לכן יש להוסיף במספר הנרות. השני, מדליקים נרות כנגד הימים שעברו מתחילת חנוכה, ומשום כך יש להעלות במספר הנרות.

מחלוקת הראשונים

אין מחלוקת בין הראשונים שהלכה כבית הלל, שהרי כך קובעת הגמרא בעירובין. אלא שיש להתלבט כיצד להבין את המהדרין מהמהדרין. האם מדובר בתוספת לשלב המהדרין, ואז בעוד שבמהדרין כל אחד מבני הבית מדליק נר, במהדרין מהמהדרין כולם מדליקים כל יום נר נוסף. או שמדובר בתוספת לעיקר הדין, ואז רק בעל הבית ידליק כל יום נר נוסף. למעשה נחלקו הראשונים:

א. **הריטב"א** (ד"ה והמהדרים) כתב, שההיגיון מורה שמדובר בתוספת על שלב ההידור ולא במחלוקת עליו, כך שבמצב של מהדרין מהמהדרין כל אחד מבני הבית ידליק את מספר נרות היום. בטעם הדבר נימק, שאם לא כך עלול להיווצר מצב שבו בדרגת מהדרין ידליקו יותר נרות מאשר ברמת המהדרין מהמהדרין, ודבר זה לא מסתבר, שהרי כך פרסום הנס ייפגע.

למשל, במקרה בו יש ששה אנשים בבית. אם כל אחד מבני הבית ידליק נר כל יום, סך הכל במהלך החנוכה ידליקו ארבעים ושמונה נרות (שמונה כפול שש). ואם מהדרין מהמהדרין כאשר רק בעל הבית מדליק, ידליקו סך הכל שלושים וששה נרות. אלא על כורחך, שבמהדרין מהמהדרין כולם מדליקים בכל יום מספר נרות, וכך כתב גם **הרמב"ם** (חנוכה ד, א - ב), ובלשונו:

"כמה נרות הוא מדליק בחנוכה, מצוותה שיהיה כל בית ובית מדליק נר אחד בין שהיו אנשי הבית מרובין בין שלא היה בו אלא אדם אחד, והמהדר את המצווה מדליק נרות כמניין אנשי הבית נר לכל אחד ואחד בין אנשים בין נשים, והמהדר יתר על זה ועושה מצווה מן המובחר, מדליק נר לכל אחד ואחד בלילה הראשון, ומוסיף והולך בכל לילה ולילה נר אחד."

אמנם יש להוסיף, למרות שהרמב"ם והריטב"א צידדו בהבנה זו להלכה, כפי שהם ממשיכים וכותבים, בפועל המנהג במקומם לא כך, אלא כדעה הסוברת שהתוספת של המהדרין מהמהדרין מבטלת את המהדרין, כך שרק בעל הבית מדליק נרות כמספר הימים שעברו מתחילת החג.

ב. **התוספות** (ד"ה והמהדרין) חלקו וסברו, שההלכה כדעה הסוברת שרמת המהדרין מהמהדרין מבטלת את טעם ההידור, ולכן רק בעל הבית צריך להדליק שמונה נרות. כיצד יתרוצו אם כן את קושיית הריטב"א, שיש להדליק כמה שיותר נרות? הם כתבו, שעיקר

¹ כפי שראינו לדעת **הרשב"א** (ד, קצט) אין מניעה שיהיה מלך משבט אחר, ואת הפסוק "לא יסור שבט מיהודה" הוא מפרש כהבטחה, ביום מהימים ימלוך שבט מיהודה, אבל בינתיים אין מניעה שיהיה מלך משבט אחר. גם לדעת **הר"ן** (הדרוש השביעי) אין בעיה שיהיה מלך משבט אחר, ובלבד שבינתיים יהיה גם מלך מיהודה (והחשמונאים לא חטאו למרות שלא היה מלך מיהודה, כיוון שהיו רק פקידים של רומא).

המצווה בפרסום הנס הוא שיבחינו מבחוץ כמה נרות מדליקים באותו יום. לכן במקרה שבו ידליקו הרבה נרות כמספר בני הבית - לא יהיה ניתן להבחין באיזה יום בחנוכה מדובר - מה שאין כן במקרה שרק בעל הבית מדליק כמספר הימים, ובלשונם:

"נראה לר"י דבית שמאי ובית הלל לא קיימי אלא אנר איש וביתו, שכן יש יותר הידור דאיכא היכרא (= שיש היכר) כשמוסיף והולך או מחסר שהוא כנגד ימים הנכנסים או היוצאים, אבל אם עושה נר לכל אחד, אפילו יוסיף מכאן ואילך ליכא (= אין) היכרא שיסברו שכן יש בני אדם בבית."

אפשרות שנייה ליישב את הקושיה, כתב הר"ן (ד"ה ת"ר). הוא הסכים לריטב"א שהעיקר הוא להרבות בנרות, אלא שכתב שברוב הבתים (לפחות בזמנו) אין אנשים רבים, לכן אם בעל הבית ידליק בכל יום את מספר הנרות (כמהדרין מהמהדרין), יש בזה יותר הידור (למשל שני אנשים, שידליקו כל יום נר אחד, ידליקו סך הכל כל החנוכה ששה עשר נרות).

להלכה

בפסק ההלכה נחלקו השולחן ערוך והרמ"א (תרע"ב): א. **השולחן ערוך** פסק כדעת התוספות, שרמת המהדרין מהמהדרין חולקת על רמת המהדרין (וכפי שכתב הרמב"ם שנוהגים במקומו, ובניגוד להבנתו בפסק ההלכה). כך שלמעשה, הצועדים כשיטתו נוקטים שרק בעל הבית מדליק בכל יום נרות כמספר הימים שעברו מתחילת חנוכה.

ב. **הרמ"א** צעד בעקבות הרמב"ם, שכל אחד מבני הבית מדליק בכל יום כמספר הימים שעברו, וכדעה שהמהדרין מהמהדרין לא חולקת על דעת המהדרין. אמנם, כיוון שכאמור הסיבה שהתוספות כתבו שרק בעל הבית מדליק הוא כדי שיהיה היכר כמה ימים עברו מחנוכה, כתב הרמ"א שכל אחד מבני הבית ידליק במקום מובחן, כדי שיהיה היכר למספר הנרות, ובלשונם:

"כמה נרות מדליק; בלילה הראשון מדליק אחד, מכאן ואילך מוסיף והולך אחד בכל לילה עד שבלייל האחרון יהיו שמונה, ואפילו אם רבים בני הבית לא ידליקו יותר. הגה (= רמ"א): ויש אומרים דכל אחד מבני הבית ידליק (הרמב"ם), וכן המנהג פשוט; ויזהרו ליתן כל אחד ואחד נרותיו במקום מיוחד, כדי שיהא היכר כמה נרות מדליקין (ועיין הערה²)."

כיצד לשיטתו שאר בני הבית גם יכולים לברך על ההדלקה, אם הדלקתם היא רק הידור בלבד? **רבי עקיבא איגר** (תנינא, יג) כתב, שהם למעשה מתכוונים שלא לצאת ידי חובה בהדלקת בעל הבית, וכך הדלקתם מעיקר הדין. **הגרי"ז סולבייצ'יק** (חידושים חנוכה ד, א) צעד בכיוון אחר וכתב, שאכן לשיטתם ניתן לברך גם על הידור מצווה (ועיין מנחת אשר לחנוכה ה, א שהקשה על דבריו).

סדר ההדלקה

על כל פנים יוצא שבין לדעת השולחן ערוך ובין לדעת הרמ"א, יש מצווה להדליק ביום השני שני נרות, בשלישי שלושה, וכן הלאה. דנו הפוסקים בשאלה, האם במקרה זה יש להדליק ראשון את הנר החדש הנמצא בצד השמאלי ביותר של החנוכיה, ולאחר מכן את הנרות הישנים מימין. או קודם כל את הנר הישן, ורק לאחר מכן את הנר החדש משמאל:

א. **המהר"ם** (מרדכי שבת, רסח) סבר, שיש להדליק ראשית את הנר החדש הנמצא בשמאל, ולאחר מכן את הנרות הישנים בימין. בטעם הדבר נימק שהגמרא ביומא (נח ע"ב) כותבת, שכאשר אדם פונה, עדיף שיפנה לימינו (כיוון שמדובר בצד החשוב יותר). משום כך עדיף להדליק את הנר השמאלי ביותר, ולאחר מכן את שאר הנרות בימין.

טעם נוסף להסבר שיטה זו כתב **המהרי"ק** (שורש קפג), שכיוון שהוספת הנרות מורות על גודל הנס ככל שעברו הימים כך הפלא גדול יותר מכך שהמנורה ממשיכה לדלוך מאותו פך קטן של שמן. כדעה זו פסק **השולחן ערוך** (תרע"ה), שהביא את שני הטעמים:

"יתחיל להדליק בליל ראשון בנר היותר ימיני, ובליל ב' כשיוסיף נר אחד סמוך לו יתחיל ויברך על הנוסף, שהוא יותר שמאלי, כדי להפנות לימין; וכן בליל ג' כשיוסיף עוד אחר סמוך לשני נרות הראשונות, יתחיל בנוסף ובו יתחיל הברכה, ואחר כך יפנה לצד ימין. נמצא שתמיד מברך על הנוסף שהוא מורה על הנס, שהרי בתוספת הימים ניתוסף הנס."

ב. **המהרש"ל** (ט"ז שם, ו) ו**הגרי"א** (ביאור, שם) חלקו וסברו, שיש להדליק ראשית את הנר הנמצא בימין (הסמוך למזוזה), ורק לאחר מכן את שאר הנרות הנמצאים בשמאלו. בטעם הדבר נימקו, שמעיקר הדין די בהדלקת נר אחד בשביל לצאת ידי חובה, משום כך ראוי לברך עליו ראשון, ורק לאחר מכן על שאר הנרות המהווים הידור בלבד, וכך מסופר שנהג **החזון איש** (הנהגות כג, ב).

במה מדליקים

לאחר שראינו את הסדר בו יש לסדר ולהדליק החנוכיה, יש לבדוק מאיזה חומרים יש להדליק את הנרות. הגמרא במסכת שבת (כג ע"א) כותבת, שעל אף שכל שמן שנתפס בפטילות היטב כשר להדלקה, מצווה להדליק נרות שבת בשמן זית כיוון שאורו צלול ויפה, וכן נפסק להלכה. דנו הפוסקים בשאלה, האם כשם שנאמר דין זה בשבת, הוא הדין בחנוכה:

א. **הרי"ף הרמב"ם והרא"ש**, לא הביאו גמרא זו להלכה ביחס לנר חנוכה, וכך גם **השולחן ערוך** שצעד בעקבותיהם. נראה שהסברא שלהם בנויה על כך, שבנרות חנוכה בניגוד לנרות שבת - אסור להשתמש ולהינות מהאור. לכן בשבת, יש חשיבות שהאור יהיה צלול, אבל בחנוכה העיקר שיראו את הנר דולק ושהנס יתפרסם - ואין זה משנה רמת צלילותו.

ב. **המאירי** (שם, ד"ה כל) חלק וסבר שהגמרא מדברת גם על שמן זית, ושגם בו טוב שהאור יהיה צלול, וכן פסק **הרמ"א** (תרע"ג, א) שטוב להדר, וכן נוהגים רבים. כמו כן יש להוסיף, שככל הנראה הסיבה שרבים מהדרים להדליק בשמן זית היא, שהמאירי והכלבו כתבו שההדלקה היא גם זכר למנורת המקדש (דבר שיש לו השלכות נוספות כפי שראינו בדף לחנוכה שנה ג') - ובמקדש הדליקו בשמן זית.

שבת שלום וחנוכה שמח! קח לקרא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שעוד אנשים יקראו...

² יש להעיר ולדייק, שהרמ"א לא צעד במדויק בעקבות הרמב"ם. הרמ"א כתב שכל אחד מבני הבית מדליק כמספר הנרות, ואלו לדעת הרמב"ם מדליק אותו מספר נרות, אך בעל הבית מדליק בשביל כולם. ייתכן שבאופן שכל אחד מדליק נרות לעצמו, יותר קל להקפיד על הערת התוספות שראינו, שאם מדליקים הרבה נרות לא ישימו לב איזה יום מחנוכה באותו היום.

³ מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: tora2338@gmail.com